

Dr Jovo Radoš, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Subotica
Dr Milan Nešić, Fakultet za uslužni biznis, Novi Sad

ETIKA I PROMENE U SPORTU

1. Uvodni pristup

Svaka temeljnija i celovitija filozofska percepcija i analitika sporta mora imati u vidu činjenicu da sport (kao i drugi društveni fenomeni) predstavlja jedno živo i dinamičko područje, koje se razvija i menja, odnosno doživljava manje ili veće promene. Samim tim, delovanje teorijskog i praktičnog uma treba, pored ostalog, da bude usmereno i prema praćenju i kritičkom vrednovanju tih promena: da li su one korisne ili štetne, da li su pametne ili nerazumne, da li su u skladu sa univerzalnim etičkim principima ili odstupaju od njih itd. U tom pristupu fenomenologiji promena posebno je važno sagledavanje njihove etičke dimenzije. Jer, kao što se zna, svako ljudsko delanje (u ekonomiji, pravu, politici, sportu itd.) je, u krajnjoj liniji, etički posredovano. Drugim rečima, društvena etika, sa svojim posebnim delom – etika sporta, predstavlja jedan od fundamentalnih kriterijuma u valjanom prosuđivanju sportske prakse i njenih razvojnih tendencija. Kroz prisutnost i apostrofiranost moralnih načela teži se očuvanju prepoznatljivog duha olimpiзма i opštih principa humaniteta, gde spadaju: načelo savesnosti i poštenja, načelo pravičnosti, načelo kulturno-vaspitne usmerenosti, načelo otvorenosti, načelo izgrađenosti estetičkog stava itd.

Promene u sportu (organizacione, strukturalne, takmičarske itd.) nužno moraju da računaju na njihovu odgovarajuću usaglašenost sa generalno prihvaćenim etičkim vrednostima. Uzajamnost odnosa između etike i promena u sportu podrazumeva, pre svega, moralnu budnost i osluškiivanje glasa savesti (kako od strane pojedinaca, tako i od strane javnog mnjenja) pri svim namerama da se vrše određeni preobražaji i uspostave novine u odnosu na postojeće stanje u užem ili širem sportskom miljeu. Dakle projektovanje i uvođenje različitih inovacija u okrilju sportske delatnosti (koje su, naravno, nužne i nezostavno potrebne u svim sferama čovekovog življenja, pa time i sporta), imaće svoje afirmativne rezultate samo ako su one usklađene sa prethodno naznačenim aspektima sportske etike.

2. Etika i njene društvene refleksije

Etika, (od vremena svoga nastanka u antičkoj Grčkoj) predstavlja filozofsku disciplinu koja ispituje ciljeve moralnih htenja i osnovne kriterijume za vrednovanje moralnih postupaka. Istovremeno, ona se bavi odredbama zasnovanosti i izvora morala. Moral predstavlja sistem normi (dužnosti i vrlina) iza kojih stoji javno mnjenje (kao njegova objektivna osnova) i čovekova savest (kao njegova subjektivna osnova. Moralna svest je svest o onome što čovek treba da čini da bi bio čovek.

I subjektivna i objektivna strana morala su relativne: zavise od ličnosti i promenljive su s obzirom na ličnosti i vreme. Stoga se u etici uvek tragalo za sigurnim uporištem i apsolutnom osnovom morala. To uporište je uglavnom nalaženo ili u prirodi, ili u

čovjeku, ili u Bogu. Još od vremena kada su grčki sofisti proglasili čovjeka merilom svih stvari, pa kroz kasnije razvijanje ideje humanizma, sve do današnjih dana, čovjek je počeo da smatra sebe alфом i omegom celog sveta. Ipak, treba priznati da je čovjek daleko od savršenstva (vezan fizičkim i socijalnim uslovima svoga bitisanja) da bi se mogao smatrati merilom svakog bića i dužnosti. Zbog toga je uvek (više ili manje) bilo prisutno mišljenje da se apsolutna osnova može naći samo u Bogu (jedino Bog može biti jemstvo moralne obaveznosti). Čak je i Kant, koji je “kategorički imperativ” smatrao savršeno slobodnim od bilo kakvog uporišta (i na zemlji i na nebu), došao na kraju do ubeđenja, da etika koju je izložio, ipak potrebuje Boga kao jemstvo.

Bez obzira da li izvor i osnovu morala nalazimo u samom čovjeku (autonomno stanovište), ili u Bogu (teonomno stanovište), središte svake etike sačinjava deontologija (učenje o obaveznostima). Među mnogim ustanovljenim obaveznostima uvek su se nalazile čovjekove obaveznosti prema drugim ljudima (iskrenost, uzajamnost, solidarnost, poštovanje), kao i obaveznosti prema samom sebi (neuspavljivati savest, samosavlađivati se itd.).

U današnjem vremenu, u kome su ekonomija i politika (uz neslućeni razvitak tehnologije i informatike) postale sasvim dominantnim društvenim činiocima, došlo je do evidentnog pretumbavanja ranije ustanovljenih sistema vrednosti. Tako se, pored ostalog pojavila i svojevrsna erozija morala. Ona je zahvatila i područje sporta u svim njegovim sferama, tako da se slobodno može govoriti o fenomenologiji sportskog nemorala. To je, razume se, dovelo i do nužne i pojačane potrebe za revitalizacijom i ponovnim postavljanjem etičkih vrednosti u žižu naših duhovnih interesovanja. Samim tim, sva zbivanja i sve promene koje se dešavaju ili predviđaju u sklopu razvoja sporta i sportskih delatnosti treba da budu pod lupom sportske etike, koja može da pomogne u trasiranju istinskih, ljudskih smernica, čija će valjanost biti potvrđena u praksi.

3. Pojam i značaj promena u sportu

U leksici srpskog jezika reč promena (mn. promene) označava određeno menjanje, izmenu, odnosno preobraćanje nečega u nešto novo. Drugim rečima, to je prelazak iz postojećeg stanja u neko novo stanje. Najčešće, reč je o težnji i pokušaju da se nešto izmeni na bolje.

Promene su svojstvo i prirode i društva. Starogrčki filozof Heraklit (VI vek p.n.e.) govorio je da sve teče i da se sve menja, tj. da su samo promene večite.

U ljudskoj istoriji promene su uvek proisticale iz težnji da se ukinu, odnosno prevladaju stare ustanove, društvena tela i ustanovljeni oblici života i delanja. Ponekad su one imale svoju postupnost i kontinuitet, a ponekad su dobijale nagli i revolucionarni karakter.

Promene u sportu najčešće ne predstavljaju sasvim izolovan proces, koji bi se odvijao izvan drugih društvenih preobražaja. Zato one mogu (kao i u društvu) imati svoju evolutivnost, ali i izrazitu diskontinuentnost (koja je posebno bila svojstvena razvoju sporta u dvadesetom veku). Promene u pomenutom periodu bile su protkane “skokovitim” fazama, odnosno promene se nisu dešavale uvek istim intenzitetom. Bilo je perioda sa manje приметnim promenama, ali i perioda “revolucionarnih” događanja (nestajanja

jedne sportske discipline ili grane sporta, te na njenim temeljima nastanka nove – primer hazene i rukometa). Dakle, kao i u društvu u celini, tako i u sportu, civilizacijska i istorijska kretanja nisu pravolinijska, te se ne može živeti u lažnom uverenju da će se ono što je počelo u prošlosti, uvek i istim pravcem nastaviti i u budućnosti.

Jedan od velikih izazova po čoveka, odnosno sport u celini, čiji smo neposredni svedoci, jeste nadolećeće ``doba visokih tehnologija``. Ovo doba karakterišu brze, dramatične i obuhvatne promene koje imaju uticaj na celokupno čovekovo biće i okruženje. Na toj osnovi slobodno se može reći da savremeno sportsko okruženje postaje pomalo zbunjeno i zatečeno mogućnostima savremene tehnologije, koja uslovljava, pre svega, povećanu pokretljivost radne snage, raznovrsnost obrazovnih alternativa neophodnih sportskoj delatnosti, povećava životni komfor čoveka, te na taj način sve više u prvi plan postavlja značaj fizičkih aktivnosti, ali i iscrpljuje raspoložive resurse (materijalne, kadrovske, fizičke, i sl.). Dakle, na sceni nije samo proces ulaska u novi period razvoja sportske delatnosti (a time i čoveka), već i period u kojem se posledice prethodnih sistema reflektuju radikalnije i univerzalnije nego što su bile u prošlosti.

Promene u sportskoj delatnosti, koje se neminovno nameću kao sastavni deo globalnih svetskih društveno-tehnoloških promena, trebale bi da predstavljaju značajan događaj u sportskom sistemu. Uspešnost bilo koje promene, pa tako i u sportu, valorizuje se novim stanjem. Da li će do promene, odnosno novog željenog stanja i doći, zavisi od više faktora: okruženja, upravljanja, znanja, želje za promenom, nivoa i intenziteta otpora promenama, motivacije, prihvatanja rizika koje nose promene, itd.

Proces koji se odnosi na promene predstavlja kompleksan ``događaj`` u svakom, pa tako i u sportskom sistemu. On nije ni malo lak, brz i jednostavan. Da bi se proces promene realizovao potrebno je zadovoljiti nekoliko elemenata: doneti odluku o nastupajućoj promeni, pokrenuti inicijativu za sprovođenje promene, ``obežbediti`` vreme da novo rešenje počne da funkcioniše (da se održi i dovede do novog kvaliteta), spoznati činjenicu da je funkcionisanje novog-aktuelnog rešenja samo prelazna faza ka daljim promenama. Dakle, neophodno je znati upravljati promenama.

Svaka organizacija promenama pristupa na sebi svojstven način, tako da nema opštevažećeg ili univerzalnog ``recepta`` za promene. Jedinstvenost odvijanja promena mora se posmatrati kroz kontekste u kojima se one dešavaju. Promena je ono što se događa ``unutar`` sistema (organizacije, sportskog kluba, pojedinca, i sl.), dakle polazi iz internog okruženja. Međutim, ono je povezano sa izazovima koji dolaze i iz ``spoljnog sveta``, odnosno eksternog okruženja kome organizacija, svakako, pripada. Drugim rečima, promena je svojevrsan ``odgovor`` na impulse okoline, ali u kontekstu kretanja (pokretanja) organizacije pravcem koji sama odabere.

Bez obzira da li je reč o fizičkim, društvenim ili ekonomskim promenama (za sportsku delatnost su bitna sva tri aspekta promena) može se reći da su one kao pojava konstantne. Karakter stalne prisutnosti za promenu vezuje dva osnovna pojma: 1) svaka promena stvara problem, 2) problemi traže rešavanje (a rešavanje stvara nove probleme). Drugim rečima, što je obim i brzina promena veća, to se složenost i broj problema, takođe, uvećavaju. Upravljati promenama znači rešavati nastale (uočene) probleme, odnosno, rešavanjem problema održavati sportsku organizaciju u životu. Uloga menadžmenta

organizacije je upravo u razrešavanju problemskih situacija i spremnosti da se odgovori izazovima promena.

Sport je jedna od ljudskih delatnosti koja se poslednjih decenija razvijala "vratolomnom" brzinom. Porast sportskih rezultata, nivo ulaganja svih vrsta (materijalnih i nematerijalnih), pojava novih sportskih aktivnosti i formi, medijska popularnost, itd., doveo je sport u zonu visoko intenzivnog rada. Sport u najširem pojmovnom obuhvatu danas predstavlja planetarni fenomen najširih razmera, kako po kvantitetu, tako i kvalitetu. Bez obzira o kojem se području sporta radi (takmičarski, školski, rekreacija) nivo angažovanja i obuhvatnosti, kako pojedinaca, tako i organizacionih subjekata, prevazilazi nekadašnja shvatanja o sportu kao "razbibrigi" ili "zabavi u slobodno vreme". Današnji sport, posebno njegov deo koji se ogleda kroz profesionalni sport, za sebe vezuje brojne segmente iz područja biznisa, ekonomije, politike, industrije i drugih područja ljudskog rada, što ga čini izuzetno značajnom svetskom poslovnom kategorijom. Može se reći da je jedan od fenomena unutar sporta, koji će obeležiti XX vek, pojava ozbiljnog sportskog biznisa. Specifičnost ove pojave ogleda se i u tome, što su njegovi protagonisti isti oni koje nazivamo temeljnim stubovima sportske delatnosti: sportisti, treneri, menadžeri, sportske organizacije, itd. Kao ekskluzivni promoteri savremenog korporativnog biznisa oni putem sportskog auditorijuma (kojim suvereno vladaju) zauzimaju centralno mesto u okruženju tzv. "industrije sporta". Istovremeno, sportski protagonisti razvijaju i sopstveni biznis, gde identifikuju svoje proizvode i ciljno tržište.

Ovakve tendencije razvoja sporta u prvi plan postavljaju pitanje upravljanja organizacionim promenama. U aktuelnim shvatanjima organizacione komponente u sportu još uvek su prisutni stavovi da se eventualni nedostatak kvaliteta organizacije (unutar sportskih subjekata – klubova, saveza, federacija,...) može nadomestiti kvantitetom ljudskog potencijala, kao i odgovarajuće savremene opreme, materijala, i sl. Tačnije, prisutno je gledište da moderna sportska tehnologija i kadrovi mogu "da reše sve". Naravno da se problemi sportskih organizacija ne mogu rešavati samo promenama u organizacionoj strukturi, već se mora voditi računa i o organizacionoj kulturi, "sportsko-tržišnim" zahtevima, tehnologiji i pravcima njenog razvoja, "proizvodnom programu" sportske organizacije, okruženju, dostupnim "kapacitetima" (sportskom potencijalu u okruženju), itd.

Nasuprot uglavnom stabilnim uslovima egzistencije sporta i sportskih organizacija u prošlosti (relativno stabilan ekonomski sistem, "čvrsti" izvori državnog finansiranja, definisan sistem sporta, itd.), što je imalo za posledicu "standardnu" sportsku organizaciju ("okamenjenu" i teško promenljivu unutrašnju organizacionu strukturu), budućnost sporta se usmerava ka dinamičnoj organizaciji. To znači da će organizacione promene biti stalna, a ne kampanjska aktivnost. Drugim rečima, u prvi plan se postavlja napuštanje apstraktnog normativističkog pristupa u oblikovanju organizacione strukture sportskih subjekata, koga treba da zameni pragmatični pristup utemeljen na empirijski proverljivim principima "da je dobra ona organizacija koja se pokaže kao uspešna".

Najčešći uzroci organizacionih promena u sportu uslovljeni su promenama u okruženju. Od eksternih promena mogu se izdvojiti kao aktuelne: razvoj trenažne tehnologije (koja je u direktnoj vezi sa razvojem informacionih tehnologija), globalizacija sportskog tržišta (koja je, takođe, u direktnoj vezi sa globalizacijom svetske privrede), promene ulo-

ge države u privrednim aktivnostima (jačanje privatnog sektora), demografske promene, konkurencija (kako sportska, tako i poslovna), tendencije pojave i razvoja novih sportskih sadržaja i disciplina (interesovanja sportskih konzumenata), i sl. Među najbitnijim internim uzrocima organizacionih promena mogu se, između ostalog, istaći: razvoj sporta (sportske organizacije) u smislu povećanja njegove rezultatske konkurentnosti (time i njegove veličine); složenosti i zrelosti organizacije; promene u domenu ljudskih potencijala (posebno sportske supstance-sportista, kojima je sport stalno izložen i što predstavlja njegovu specifičnost); promene u liderskim pozicijama i komponentama; promene u vlasničkoj strukturi; promene konceptualne, poslovne i razvojne strategijem sporta (sportske grane, discipline ili kluba); itd. Osnovni cilj organizacionih promena u sportu treba da predstavlja preoblikovanje sportske organizacije na način koji omogućava istovremeno postizanje "spoljašnjeg i unutrašnjeg sklada", odnosno poboljšanje ukupnih performansi svake sportske organizacije (kluba, saveza, federacije, ...). Organizacione promene se preduzimaju i radi omogućavanja racionalizacije, poboljšanja kreativnosti, smanjenja troškova poslovanja, povećanja kvaliteta usluga i proizvoda, veće fleksibilnosti, boljeg korišćenja i upravljanja raspoloživim kapacitetima, efikasnija podela rada, povećanje produktivnosti rada, itd. Ovo se odnosi na bilo koji oblik organizacione promene (restrukturiranje, decentralizacija i drugi oblici organizacionog preoblikovanja). Za razliku od ranijih perioda, buduće organizacione promene u sportu će se zasnivati na povremenim radikalnim promenama, u kojima će organizacije u potpunosti menjati svoje organizacione modele.

Organizaciona fizionomija savremenog sporta može se posmatrati kroz tri dimenzije koje uslovljavaju njenu budućnost: 1) strategija sportske organizacije, koja je obuhvaćena i *ekonomskom dimenzijom*; 2) ljudski potencijal sportske organizacije (*sociološka dimenzija*); 3) postojeća ili dostupna sportska i druga korelativna tehnologija (*tehnološka dimenzija*). Prema tome, organizacione promene u sportu u prvom redu uključuju promene u tehnologiji (trenažnoj, i u vezi sa njom, svim ostalim tehnološkim parametrima), ljudima, organizacionoj strukturi i zadacima sportskih zaposlenika. U uspostavljanju novih organizacionih oblika polazi se, ne samo od formalne organizacije (njegov "čvrstog" jezgra), već i od neopipljivih (tzv. "soft") elemenata organizacije koji mogu biti od presudnog značaja u sportu, a odnose se na harmonične međuljudske odnose, kreativnost i motivaciju, pozitivnu atmosferu timskog rada, shvatanje i usmeravanja jedinstvenosti ciljeva, itd.

Imajući u vidu nove tendencije i kretanja u savremenom ekonomskom, socijalnom, političkom i, uopšte, društvenom okruženju nedvosmisleno se nameće pitanje shvatanja i prihvatanja novih trendova i u sportskoj oblasti. Drugim rečima, sport će u XXI veku biti zahvaćen brzim i radikalnim promenama, u skladu sa razvojnim procesima celokupnog društva. S toga se u okviru "sportske struke", posebno sportskog menadžmenta, mora u budućnosti razvijati filozofija "proaktivnog delovanja", odnosno ići u susret sve intenzivnijim promenama. Posebno se ove nove tendencije očekuju u našem sportu i to, prvenstveno, u shvatanjima sporta kao oblasti društvene nadgradnje i čovekovog rada, gde centralno mesto zauzimaju pitanja uspostavljanja novog tipa sportskih organizacija. Preoblikovanje sadašnje forme sportskog organizovanja je kompleksno pitanje koje zahteva multidisciplinarni tretman i ne može se bazirati samo na resursima

“sportske struke”. Neophodna je šira društvena i stručno-naučna opservacija, koja bi se temeljila na nekoliko bitnih elemenata: pitanjima vlasničke transformacije, utvrđivanju društveno-ekonomskog položaja sportskih organizacija, razvoju sportskog menadžmenta, razvoju stručnih kadrova i njihovo visoko pozicioniranje u sistemu sporta, definisanju statusa sportista u odnosu na sportsku organizaciju, kao i društvo u celini, utvrđivanju novog modela unutrašnje strukture sportske organizacije, itd.

Promene, kako je i rečeno, najčešće označavaju menjanje postojećeg stanja, neizvesnost i rizik gubitka do tada stečenih pozicija. Zbog toga strah od onoga što će zameniti postojeće stanje, često okreće organizaciju više samoj sebi, nego što je “otvara” i omogućava da pristupi promenama. Promene pokreću lideri i njihova aktivnost je usmerena ka stimulisanju menadžmenta na području odgovarajućim promenama, jer bez aktivne uloge menadžmenta organizacije nije moguće menjati uloge pojedinaca, grupa ili sportske organizacije u celini. Da bi došlo do realnih i trajnih organizacionih promena, članovi sportske organizacije (i zaposleni) moraju verovati u njihovu neophodnost, ali i opravdanost. Zbog toga je, između ostalog, osnovna svrha definisane i jasno predočene Vizije organizacije (kroz strateško planiranje) da članovima i zaposlenima daje pravac akcije i osećaj da se promenama “tačno zna kuda se ide”. Radi efikasnog savladavanja otpora promenama (koji su uvek prisutni) menadžment sportske organizacije treba da ima u vidu i određene principe koji se odnose na:

- s obzirom na činjenicu da su razlike u ciljevima, vrednostima i interesima između ljudi u organizaciji sastavni deo života, otpori su prirodni i neizbežni, te ih treba očekivati i imati na umu uvek kada promene nastaju ili se izazivaju (razložni i bezrazložni otpori);
- otpori se ne pokazuju uvek eksplicitno i otvoreno, već ih treba pronaći;
- postoje mnogobrojni izvori otpora (mogu ga pokazivati i oni koji gube i oni koji dobijaju promenama);
- reakcija ljudi na promene je najčešće emocionalna, a na emocije ne treba reagovati logikom;
- otpori se savladavaju na različite načine, odnosno njima se može upravljati različitim mehanizmima.

4. Zaključni stavovi

Problemsko sagledavanje promena u sportu (koje u sebe uključuje analizu njihovih uzroka i razloga, zatim konkretnih oblika njihovog ispoljavanja, kao i valorizovanje rezultata i efekata uvedenih novina), ne može se obavljati izolovano od etičkog vrednovanja i prosuđivanja. Drugim rečima, promene u sportu, u načelu, ne smeju odstupati od ustanovljenih principa univerzalnih ljudskih vrednosti, a posebno od primerenih i opštevažećih etičkih stavova. Jer, sve što je novo i moderno, ne mora istovremeno da bude i progresivno i napredno sa stanovišta ljudskog i čovečnog. Pri tome, posebno treba paziti na prateće pojave, koje proističu iz vladajuće pragmatističke filozofije i makijavelističke etike, a u kojima se često prepoznaju raznovrsni oblici sportskog nemorala (sudijsko nameštanje rezultata, agresivno ponašanje publike, prevare zasnovane na upotrebi nedozvoljenih stimulativnih sredstava, itd.). Sledstveno tome, ono što na prvi pogled ima

svoju trenutnu efektivnost i rezultatnost, u krajnjem smislu može dovesti i do rezultata suprotnih duhu i misiji sporta. Tako nas industrijsko-tehnološka i informaciona dostignuća (kao stalni pratioci savremenog življenja) ponekad mogu odvesti putevima koji nisu u saglasju sa onim što je ljudsko i čovečno u sportu (reifikacija, otuđenje, zanemarivanje principa fer-pleja, itd.).

Dakle, stalna etička budnost može biti istinska i pouzdana brana eventualnim promašajima i deformacijama u planiranju razvoja sporta, odnosno upravljanju promenama u sportu. Samim tim etika mora biti iznad trenutnih rezultatskih i poslovnih interesa, jer samo uz njenu prisutnost može se sačuvati autentično biće sporta.

5. Literatura

1. Bjelica, S., Bjelica, D. (2006): *Komunikacije u sportu*. Podgorica: Crnogorska sportska akademija
2. Kant, I. (1991): *Kritika praktičnog uma*. Beograd:Bigz
3. Nešić, M. (2006): *Resursi u sportu*. Bačka Palanka:Logos
4. Nešić, M. (2007): *Sport i menadžment*. Novi Sad:Tims
5. Radoš, J. (2002): *Filozofija sa etikom*. Sombor:Učiteljski fakultet
6. Radoš, J. (2004): *Filozofija religije*. Bačka Palanka:Logos
7. Radoš, J. (2005): *Filozofija sporta*. Sombor:Učiteljski fakultet
8. Heraklit (1079): *Fragmenti*. Beograd:Grafos

SUMMARY

ETHICS AND CHANGES IN SPORT

Ethics, as a practical philosophy, is found in essential relationships and relations with other relevant practical disciplines (economics, law, politics, sport, etc.). Every human activity is ethically grounded. Therefore, human ethics, which includes sport ethics, is one of the fundamental criteria for establishing moral relations in different areas of sport life. Sport morale stems from a universally accepted ethicslegal principles that aim at maintaining sport spirit based on the Olympics codex and humanity principles, among which are: consciousness and honesty, righteousness, cultural-behavior principle, openness, and the like.

Changes in sport (organizational, structural, competition, etc.) need to be adequately adjusted to universal, and generally accepted, values. Avoiding deontological ethics inevitably leads to increased sports immorality (referees_ fixing match results, spectators_ aggressive behavior, cheating using forbidden doping, etc.). Thus, projecting and introducing innovations in the field of sport, which, after all, are necessary and unavoidable in all areas of life, including sport, will eventually show its positive results only if the aforementioned aspects of sport ethics are taken into consideration.

Key words: *ethics, sport, changes, development*